

L'ODA *Quid sacra diui feriatuſ egi* DE MARTÍ IVARRA: TRADICIÓ LITERÀRIA I PINTURA DE COSTUMS

PER

JOAN SALVADÓ I RECASENS

Universitat de Tarragona

A Barcelona, Martí Ivarra publicà l'any 1512¹ els díſtics morals del poeta florentí Michele Verino, acompanyats d'un comentari seu, *Michaelis Verini poetae Christianissimi de puerorum moribus disticha cum luculento ac nouo Martini Iuarrae Cantabricsi commentario*². L'obra sortí dels tallers de Carles Boloç, altrament dit Amorós, i constituí una magnífica edició. Porta una dedicatòria adreçada als Consellers de Barcelona, sota els quals estava a càrrec l'Estudi General, on Ivarra, com a mínim des de 1510³, era catedràtic. Tanmateix hi ha indicis que aquesta dedicatòria no era la que originàriament tenia pensada i, en canvi, hi havia de figurar la que aparegué en una reimpressió dels *Disticha* de 1548, dirigida a Bernat Casaldòvol, doctor en Medicina, que potser li va fer possible l'accés a l'Estudi General, però el 1512 ja devia

¹ La primera intervenció literària documentada d'Ivarra a Barcelona data del 24 de juliol de 1505. L'humanista barceloní morí a maig de 1557. *Vid.* F. Rico-A.-J. Soberanas, *Nebrija en Cataluña*, Barcelona 1981, pàg. 25 not. 3. Cal evitar la confusió de la seva persona amb la de l'humanista Martín de Ibarra, que ensenyà a Alcalà de 1549 a 1584 i morí el 1588, com fa V. López Rueda, *Helenistas españoles del siglo XVI*, Madrid 1973, pàgs. 36-41.

² He treballat amb reproduccions de l'exemplar de la Biblioteca Nacional de Madrid, R-13.813. També se'n conserven exemplars a la Biblioteca de Catalunya, a la Universitària de Barcelona i a l'Arxiu Episcopal de Vic. *Per a un catàleg de les diverses edicions dels Díſtics de Verino als segles XV-XVIII, vid.* Michele Verino, *Distichorum liber. Estudi preliminar de C. Terrasa*, Palma de Mallorca 1987, pàgs. 55-60.

³ *Vid.* J. M. Madurell-C. de Dalmasas, "Jeroni Ardèvol, maestro de san Ignacio, y las enseñanzas de las humanidades en Barcelona de 1508 a 1544", *Archivum Historicum Societatis Jesu* XXXVII, 1968, pàg. 405. Potser es pot avançar la data d'inici de les activitats a l'Estudi General a 1509, *cf.* J. Rubió, "Humanisme i Renaixement", *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón* III 2, València 1973, pàg. 20.

haver mort. Per aquest motiu la canvià per la dirigida als Consellers⁴. La present edició era la primera de Verino estampada a Barcelona i una de les seves finalitats consistia en facilitar textos escolars per a l'aprenentatge del llatí. L'extens comentari d'Ivarra anava acompanyat d'una biografia del poeta i recollia també els epitafis de Verino compostos per Poliziano, Nicolo Seratico, Bernardo Michelozzi, Antonio Geraldini, Hieronymo i, a més, el que Ivarra li adreçava.

La segona part la formaven uns poemes originals del nostre poeta comentats pel seu amic Joan Rotllà de Tamarit de Llitera⁵, professor de gramàtica a l'Estudi General el curs 1509-10: *Joannis Rollani Tamaritensis commentariorum in Martini Iuarrae Cantabrici epigrammaton libellum et 6 lyricorum odas ac sylvam*⁶, el qual dirigia el prefaci del comentari *ad Michaelem a Gualbis patricium Barcinonensem*. Per dir-ho així, s'aplegaven en l'edició de 1512 els noms de dos amics que tenien en comú l'ensenyament de les lletres llatines i l'engrescament per les idees renovadores d'Elio Antonio de Nebrija⁷. El prefaci de Rotllà va seguit d'una dedicatòria d'Ivarra *ad Petrum Cardonianum Episcopum Urgellensem epigrammaton libellus*, bisbe d'Urgell fins 1515, veritable mecenas entorn del qual es movia l'activitat intel·lectual de començaments de segle. En el text de l'endreça celebra la seva biblioteca, *quam in palatio maritimo nouimus*. Aquest "palau marítim" era un dels més destacats de la ciutat i un dels seus centres culturals. Es trobava situat al carrer Ample⁸, veritable eix de la nova zona residencial dels barris

⁴ A.-J. Soberanas, "Les edicions catalanes del diccionari de Nebrija", *Actes del Quart Col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*, Abadia de Montserrat 1977, pàgs. 165-166.

⁵ No seria estrany que el lloc d'origen de Rotllà, Tamarit de Llitera (Osca), pròxim al d'Ivarra, Viguera (La Rioja), fos un punt més de contacte en l'amistat d'ambdós humanistes a Barcelona.

⁶ Verino, *Disticha*, fol. f6r-f6v, per a aquest passatge i el següents de l' *Epigrammaton libellus*.

⁷ A Barcelona el 1508 el Consell de Cent reglamenta l'ensenyament i permet la lectura del nebrissense, cf. C. de Dalmases, "Los estudios de san Ignacio en Barcelona 1524-1526", *Archivum Historicum Societatis Jesu*, X, 1941, pàg. 290. La resistència als nous mètodes fou menor a Catalunya que a València, cf. J. Rubió, *op. cit.*, pàgs. 16-18. Per a una història de la influència de Nebrija, l'oposició als seus postulats i la nòmina de gramàtics nefastos aferrats a la tradició, cf. F. Rico, *Nebrija frente a los bárbaros*, Salamanca 1978, pàgs. 41-127. Per a la trajectòria d'Ivarra com a defensor de Nebrija a través de les successives edicions de les *Introductiones*, cf. F. Rico-A.-J. Soberanas, *Nebrija...*, pàgs. 25-34.

⁸ Primer anomenat carrer Ample d'en Marquet, corria paral·lel al convent de la Mercè. Un dels seus extrems, prop de la Rambla, anava a parar al pla de les Barques. Els Marquet ja en el segle XIV foren els principals impulsors de la nova estructura urbanística, que tenia com a exponent més important el carrer que portava el seu nom. Tant la història d'aquest com la dels altres que hi confluen, el de Mercaders, de Lledó i de Montcada, parla de famílies enriquides pel comerç marítim. El carrer Ample es convertí, doncs, en el carrer major de la ciutat gòtica i renaixentista, alineat amb els millors palaus propietat de famílies tan distingides com els Cardona, l'infant Enric d'Aragó i de Sicília, els Montcada, els Gualbes. Cf. A. Dúran, *Barcelona i la seva història*, Barcelona 1973, pàgs. 142, 432-440.

del mar que havia desplaçat al llarg del segle XV el centre vital anterior, la plaça de St. Jaume. Pere de Cardona féu millores en aquest casal, originàriament propietat dels Gualbes, el 1499. S'acabaren les reformes el 1506, any en què hi foren estatjats el rei Ferran II i la seva muller en venir a Barcelona⁹. Per tant, quan Ivarra lloava la biblioteca, feia poc que el palau havia estat restaurat i devia ser, sens dubte, un punt d'atenció del refinament i luxe urbà¹⁰. Encara en algunes làmines de la Barcelona del segle XVII i començaments del XVIII apareix clarament el palau dels Cardona com un dels edificis insignes¹¹. La seva biblioteca¹², segueix dient Ivarra, no té res a envejar a les dels reis d'Alexandria: *sacellum Alexandrinorum regum bibliothecis haud cessurum*; de la magnificència en dóna testimoni Vicenç Navarra¹³, deixeble seu i secretari de Pere de Cardona: *testis Nauarra meus*, el qual *totos dies noctesque non alia colit antra* i en gaudeix dels seus saborosos fruits: *non aliunde sacros potat fontes*. L'elogi del príncep va lligat al de mecenas: gràcies a tu, *per te*, es podran difondre les muses, i la meua poesia dedicada ara a la teva persona, *nostrum munusculum ad humanitatem tuam*, arribarà a tots els confins, *uitales... inibit auras*.

La col.lecció de trenta poemes de l'*Epigrammaton libellus*¹⁴ està or-

⁹ A. Duran, *Barcelona...*, pàg. 435.

¹⁰ Entorn al moment d'empenta constructiva, del qual el palau de Pere de Cardona n'era una mostra exímia, diu el gran historiador de Barcelona: "durant el segle XVI semblava com si hi hagués voluntat d'apressar la construcció de grans i bells casals, concedint gràcies i privilegis als propietaris", A. Duran *Barcelona...*, pàg. 407.

¹¹ En una de 1697-1705 hi figura com "Palais du Viceroy" amb la lletra g i en una de 1700-1710 es distingeix l'edifici, que porta a la llegenda també la lletra g, "Palais de Cardonne du Vice Roy". Vid. M. Galera *et al.*, *Atlas de Barcelona (siglos XVI-XX)*, Barcelona 1972, pàgs. 70-71.

¹² En les riquíssimes aportacions de J. M. Madurell-J. Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta y libreria en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona 1955, pàg. 100*, not. 269, es diu: "También los documentos han llamado hasta ahora sobre la biblioteca que el obispo don Pedro de Cardona tenía en su palacio barcelonés en los primeros decenios del siglo XVI...".

¹³ Havia estat el destinatari d'una carta escrita per Ivarra a A. A. *Nebrissensis grammaticae introductiones...*, Venècia, G.de Gregoriis, 1508, fol. a 3. Pel poema *Ad Vincentium Nauarram* que li dedica en el *Epigrammaton libellus*, Verino, *ed. cit.*, fol. f8, sabem dels seus orígens i de la seva vàlua com a home de lletres. La condició social del personatge *equestres inter annulos princeps* i la qualitat de coneixedor dels secrets de les muses són les dues notes que afloren en el díctic dedicat a ell per Ivarra en la col.lecció d'epigrames que aquest adreça a un lloro de l'infant Enric a *Ad illustrissimi Infantis Enrici psitacum Caii Marcelli Iuarrae Cantabrici Barcinonum centuria praetextatorum*, Barcelona, C. Boloç, 1514, fol. a 3 r. Més tard formà part dels cercles erasmistes de Barcelona, *vid. J. Rubió, op. cit.*, pàg. 27.

¹⁴ Amb el mateix títol que l'endreaç d'Ivarra a Pere de Cardona *Epigrammaton libellus* s'indica abreuadament la miscel.lània poètica composta per epigrames, odes i una silva, gèneres poètics que figuren a l'encapçalament del comentari de Rotllà *in... epigrammaton libellum et lyricorum odas ac siluam*.

ganitzada en uns principis formals innegables. Comença per una invocació a l'Esperit Sant (1): de la mateixa manera que Homer i Virgili *inuocacione musarum poemata inchoant*, així també el poeta cristià necessita el socors de l'esperit diví per iniciar els epigrames. Vénen a continuació, dins la temàtica cristiana, dos epitafis, un dedicat a Jesús (2) i l'altre a la Verge (3). Segueix un grup de composicions dirigides al propi rei i a membres de la família reial que porten en la dedicatòria el complement en genitiu *Hispaniarum* (4, 5, 6) o bé *Hispaniae* (7, 8). En la resta (9-30), cap personatge no el porta; per altra part, la majoria d'ells es relacionen més d'aprop amb el món del poeta: els Cardona (11, 14, 15), els Navarra (13, 20), el seu propi pare Martí Ivarra (16), els Amat (28), els Marquet (29), els Junyent (30) i altres membres rellevants de la societat. S'insereix en aquest últim grup un tipus especial d'epigrames a animals, pels que Ivarra demostra un gust especial, *Ad muscam* (19) amb inspiració d'Ovidi i Estaci, *Ad passerem* (22) de records catalans i *de Ferrando leone silua* (30) seguint Estaci. També hi trobem dos poemes de temàtica religiosa, *Ad Virginem Mariam portus* (9) i *Ad crucem* (27), amb les mateixes referències, Maria i Jesús, que el segon i tercer.

Dins el recull poètic de l'*Epigrammaton libellus* hi ha una oda especialment atractiva cantada en estrofes sàfiques, *Quid sacra diui feriatu egi* (29), adreçada *Ad Galcerandum Marquetum*. Penso que és un bon exemple de la seva capacitat literària i intentaré analitzar-la a les pàgines que segueixen.

Recordem que feia un any, a 1511, Ivarra havia publicat *Martini Iuarrae Cantabrici orationes 15 quae crustula inscribuntur. Et ad reges epigrammata et Sapphica ad Marquetum*¹⁵, que veié la llum al mateix obrador que l'*Epigrammaton libellus*, el de Carles Amorós. L'obra, original del nostre preceptor, aplegava "els discursos i disputes en llatí que aquests joves s'adreçaven els dissabtes d'estiu sota la direcció dels seus mestres"¹⁶. Però és la segona part del títol *Sapphica ad Marquetum* la que requereix la nostra atenció: un membre de la família Marquet ja fou destinatari, un any abans de 1512, d'uns versos sàfics, en curiosa coincidència amb el poema comentem. Aquest va adreçat a Galceran Marquet i Ponçgem, fill de Francesc Marquet, conseller en cap el 1505-1506, i germà de Miquel Ramon Marquet, vàries vegades conseller. Galceran fou cònsol a Palerm des de 1526 i cònsol de

¹⁵ L'únic exemplar conegut fou robat de la Biblioteca Colombina de Sevilla, venut a París el 1885, i més tard circulava per Roma, *vid.* F. J. Norton, *A descriptive catalogue of printing in Spain and Portugal, 1501-1520*, Cambridge 1978, 113.

¹⁶ J. Rubió, *op. cit.*, pàg. 20.

mar el 1537. La família formava part dels ciutadans honorats, oligarquia de rendistes que dirigia negocis i propietats dins la ciutat i ja no corria el risc dels mercaders, avantpassats seus, amb llargs viatges. Dominaven el govern municipal, la responsabilitat del qual requeia en molt poques famílies¹⁷. La relació dels Marquet amb Ivarra és evident. Per una banda, com a consellers són patrons de l'Estudi General, on ell ja hi ensenyava; per l'altra, el pare 18 Francesc encarrega a l'humanista l'educació del seu fill Miquel Ramon¹⁸ i potser també la de Galceran.

CONTINGUT I COSTUMARI

Analitzades les relacions entre el destinatari i l'autor, entrem a l'estudi de l'oda *Quid sacra diui feriatius egi* (29). A l'inici el poeta exposa el seu propòsit, cantar en versos sàfics a què es va dedicar el dia de Sant Joan, per exhortació de Marquet (vv. 1-4). L'Aurora vola dalt del carro i desperta Ivarra (5-6). Vet aquí la importància d'aquests dos primers versos narratius: ella és la precursora del seu germà el sol i representa les aventures amoroses¹⁹. La matinada d'avui, abans que surti l'astre rei, és un moment especial per a aconseguir bona ventura i amor. El poeta s'afanya a cercar la sort amb el guiatge de Febus (vv.7-8), ja que ell, a més d'inspirar-lo, és el gran protagonista de la festa del solstici d'estiu. L'humanista es fa ressò de tota una tradició que exigia, després dels esdeveniments viscuts la nit de la vigília, llevar-se encara de nit o a trenc d'alba, *ante solis ortum*²⁰, com glossa Rotllà en comentar el costum d'anar a collir l'herba de la berbena. Es tenia la convicció que si hom matinava per Sant Joan seria fàcil fer-ho tot l'any i que, contràriament, si algú es llevava tard, "tota la sort pretesa es gira en contra i es torna mal i desventura"²¹.

¹⁷ La classe social privilegiada dels ciutadans honorats està representada en ben poques famílies. A. Duran, *Història de Barcelona*, Barcelona 1975, pàg. 431, ne cita nou per al segle XV: Sapila, Sastrada, Gualbes, Lluill, Marquet, Oliver, Destorrent i Vallseca. Entre elles hi consta el nom dels Marquet, destinataris de l'oda d'Ivarra que comentem més endavant, i els Gualbes, a qui Rotllà adreça el seu prefaci.

¹⁸ A ell Ivarra li dedicà l'edició de les *Introductiones* de 1505 i al final li dirigí una epístola, cf. F. J. Norton, *A descriptive...*, 155.

¹⁹ Deessa habituada al dolç jou de l'amor perquè Afrodita la condemnà a estar eternament enamorada.

²⁰ Verino, *ed. cit.*, fol. g3r.

²¹ J. Amades, *Costumari català*, IV, Barcelona 1984 3, pàg. 187.

Malgrat que el dia del Baptista és especialment indicat per a aconseguir bonaventura, també era ocasió per a atreure's una malastrugança. Hi havia una sèrie de perills que calia evitar i, cosa encara més greu, fins i tot es podia trobar la mort. Entre els infortunis el comentarista d'Ivarra n'assenyala tres relatius a la integritat corporal: *quottannis illo mane aliquis uel ulneratur, uel necatur, uel in aquis moritur*²²; l'últim risc devia ser tan estès que s'ha conservat un proverbi de significació inequívoca: "Per Sant Joan / el riu demana sang"²³. En cultures centroeuropees es constata igualment la presència de la mort sacrificial exigida a una, dues o tres persones. En cas d'haver-hi dues víctimes, una esdevé a l'aigua, l'altra a la muntanya: "allgemein heißt es, daß Johannes der Täufer eine, zwei (einen "tiefen" Schwimmer und einen "hohen" Klimmer) oder drei Personen zum Opfer fordere"; si són tres, una a l'aire, l'altra al foc i la tercera a l'aigua: "eine muß in der Luft, eine im Feuer und eine im Wasser umkommen". Cada sacrifici el reclama un dels elements naturals, aigua, terra i aire: "Wasser, Boden und Luft fordern ihre Opfer"²⁴. El nostre poeta per tal d'evitar de caure en tants perills propis del dia, quan surt al carrer ho fa amb el peu dret i se senya el front²⁵ (vv. 9-12).

Encetarà ara el protagonista un itinerari per la Barcelona de començaments del segle XVI amb una rica tècnica narrativa. Travessa els jardins de la residència d'estiu que l'infant Enric i Pere de Cardona tenien al Raval, tocant a la Rambla²⁶. En aquella hora un grup de noies els animava (vv. 13-16). Continua en direcció a la platja, fora de les muralles, a les Drassanes²⁷ (vv. 17-20). A les ciutats costaneres s'anava a la platja per veure sortir el sol i era creença que l'astre rei sortia ballant o fent salts²⁸. Abans de sol naixent, molts havien

²² Verino, *ed. cit.*, fol. g3v.

²³ J. Amades, *Costumari...*, pàg. 263.

²⁴ *Handbuch des deutschen Aberglaube*, Berlin 1986, s.u. Joannes der Täufer, col. 725.

²⁵ Sobre els versos que hi havia costum de dir en sortir de casa invocant la creu per allunyar els perills del dia de Sant Joan, cf. J. Romeu, *La nit de Sant Joan*, Barcelona 1953, pàg. 17.

²⁶ Assenyala A. Duran, *Barcelona...*, pàg. 507: "Entre els horts, aparagueren de tant en tant finques d'esbarjo de personatges importants com la que pertanyia a l'arquebisbe de Tarragona en el segle XVI, amb façana a la Rambla...". Comenta Rotllà: *Horti Enrici Infantis et P. Cardo. episcopi notissimi sunt*, Verino, f. g3v.

²⁷ Rotllà: *extra moenia apud nauale quod Terecana dicunt*, Verino, *ed. cit.*, fol. g3v.

²⁸ Existia el costum a Barcelona d'anar a les roques de Sant Bertran o a la Mar Vella per a veure sortir el sol des de la platja, *vid.* J. Amades, *Costumari...*, pàg. 198.

practicat el ritual del bany per tal d'aconseguir tantes virtuts com tenia; d'altres ho feien després. De la platja puja el poeta a Montjuïc, on la pleballe s'entregava a passions libidinoses (vv. 21-24). El contrapunt el marca Diana, acompanyada de nimfes, en la qual hi veu Ivarra una amiga seva: *quaedam puella cum aliis compluribus quae mihi placebat et uidebatur pulchra Diana*²⁹, que, com la deessa, fent gala de la seva castedat, l'enamora (vv. 25-28). Venus i Cupido, en companyia de Bacus, hi havien instal·lat el seu regne: no hi mancava el vi i l'amor en rebia el seu estímul (vv. 29-32). L'aparició de Diana i les nimfes va lligat al caràcter màgic de certes plantes i, sobre tot, al culte a les fonts, en les quals les noies s'hi rentaven per esdevenir belles i obtenir promès³⁰. Jeroni Pau, uns anys abans que Ivarra, parlava de les fonts de Montjuïc i de les herbes vivaces: *nec fontibus caret limpidissimis aut uiuacibus herbis*. Una d'elles, afirma més endavant, era visitada el dia de Sant Joan pel poble a causa de l'aparició de nimfes: *fons ipse ... aditur a plebecula fortunae fortis festo, VIII kalendas Iulias, per famam aparentium eo die nympharum*; tothom hi acudia *uerbena et filice coronatis*³¹.

Febus li ordena de deixar la muntanya i guanyar la plana. Ateny l'esglèsia de la Verge dels Àngels, situada, sembla, a l'actual plaça dels Àngels, aleshores extramurs, ja que les muralles seguien la Rambla i fora d'elles només hi havia convents i camps. Aquí unes noies es coronaven amb berbena i engalanaven el seu pit amb roses³² (vv. 33-40). La berbena és una de les plantes sagrades coneguda des de més antic. Cal, però, advertir que el mot, emprat sovint en plural, es fa extensiu al romer, el llorer, l'olivera, la murtra i fins i tot a qualsevol herba, fulla, rameta o branca acabada de collir amb intenció de retre culte. Enmig, doncs, d'aquesta escena plena de color que retrata el costum d'anar a buscar plantes i flors³³ per tenir bonaventura, i

²⁹ Verino, *ed. cit.*, fol. g3v.

³⁰ Sobre les interessants pràctiques entorn les aigües de les fonts i els resultats que es pretenien aconseguir, *vid. J. Romeu, La nit...*, pàgs. 57-58. J. Amades, *Costumari...*, pàg. 294, parla concretament dels costums de la diada en relació a algunes de les fonts de Montjuïc.

³¹ J. Pau, *Barcino*, 56 i 59, a *Obres*, I, a cura de M. Vilallonga, Barcelona 1986, pàgs. 328 i 330.

³² Cf. J. Romeu, *op. cit.*, pàg. 65 sobre el significat eròtic de determinades flors llúides al pit. Les "roses de Sant Joan" són un element indispensable en la tradició.

³³ A mitjan segle passat se celebrava a la Riera de Sant Joan de Barcelona, el dia del Baptista, una fira de plantes: "s'hi venien alfàbregues, falguera i gram negre o berbena... Era visitada pels enamorats, pels qui festejaven, pels nuvis i casats de nou i, en general, per les parelles joves", J. Amades, *op. cit.*, pàgs. 178-179. Per a una documentació literària sobre els costums de l'aigua de Sant Joan, *vid. J. Caro Baroja, La estación de amor*, Madrid 1979, pàgs. 175-184.

les noies per conèixer o aconseguir promès, el poeta torna a trobar, com li passà a dalt de Montjuïc, una deessa, Pal·las, coronada amb fulles d'olivera, la bellesa de la qual el captiva (vv. 41-44). En haver oït missa (vv. 45-48), mena els seus passos cap a la platja i puja a una nau (vv. 49-52). A Barcelona el costum de passejar en barca per estar vora de l'aigua el dia de Sant Joan, del que se'n fan ressó Amades i Romeu³⁴ per a èpoques molt posteriors, té ja en el text d'Ivarra un suport documental. El nostre poeta celebra així la litúrgia del mar: en una dansa de nimfes descobreix en Galatea una amiga seva, Caterina (vv. 53-56). Aquesta aparició forma part de tradicions vinculades a la presència de mífics habitants del mar. Per a la gent de la marina de Barcelona era habitual, per exemple, anar a veure un palau encantat, sirenes i altres éssers al fons del mar, especialment transparent aquest dia, en què les aigües clares permetien d'admirar el món meravellos dels peixos organitzats com una ciutat humana "llampurnant i enlluernadora com si cases i carrers fossin d'or i argent"³⁵.

De retorn a la ciutat Ivarra passa pel carrer Ample, antigament anomenat carrer Ample d'En Marquet, dins els barris del mar; allí veu Galceran Marquet i la seva família (vv. 57-60). Acaba la passejada a casa seva, on es retira per a l'àpat del migdia (vv. 61-64). Del tres aliments citats, com a mínim un, les cireres, reflecteix una tradició local coneguda en dates posteriors. Efectivament, a Barcelona i en altres poblacions s'acostumava a menjar coques amb cireres que els pastissers feien per a la revetlla.³⁶

ESTRUCTURA I FONTS

El contingut del poema està organitzat en setze estrofes. Les diverses parts es traven internament per un equilibri en la construcció, que reproduïx la tècnica horaciana de correspondència cíclica, és a dir, connexió de les estrofes inicials amb les finals, ocupant les centrals un lloc preminent, de manera que, en conjunt, s'origina una disposició concèntrica³⁷. La primera es-

³⁴ J. Amades, *op. cit.*, pàg. 112 i J. Romeu, *op. cit.*, pàg. 56.

³⁵ J. Amades, *op. cit.*, pàg. 156.

³⁶ La notícia la dona J. Romeu, *op. cit.*, pàg. 105. El refrany "Les cireres de Sant Joan/es mengen vora la llar" recollit per J. Amades, *op. cit.*, pàg. 262 és un altre indicador del costum de menjar aquesta fruita.

³⁷ Vegeu l'arrangament estructural de l'epode 5 d'Horaci a R. W. Carrubba, *The Epodes of Horace*, La Haia 1969, pàg. 40. Compareu amb els epodes 8 i 12, *ib.*, pàg. 51. Un dels iniciadors dels estudis de simetria a Horaci és O. Kampmhenkel, *Die Symmetrie als Kunstgesetz bei Horaz*, Freideberg 1910.

trofa queda al marge d'aquesta arquitectura, ja que està concebuda com a pròleg de l'obra. Les escenes inicials del dia, com les de despertar-se, intenció de sortir al carrer ràpidament (estr. 2) i senyar-se el front en travessar el portal (estr. 3), tenen lloc a casa; i cap a casa torna Ivarra en acabar el periple per la ciutat (estr. 16). S'ha acomplert el cicle de la jornada: la casa és el punt de partida i d'arribada. Per tant, la tècnica de la *Ringkomposition* ha unificat el conjunt. La primera seqüència del carrer, uns jardins concorreguts en un dia de festa (estr. 4), es relaciona amb una altra del mateix àmbit, l'animació al carrer Ample (estr. 15). La primera referència al mar (estr. 5) no és l'única del poema, sinó que hi ha un altre ressò de paisatge marítim (estr. 13, 14), de manera cíclica i concèntrica. Les escenes de Montjuïc (estr. 6, 7, 8) i les de la plana del temple dels Angels (estr. 9, 10, 11, 12) són les més significatives, perquè en elles s'hi inclouen pregonament els missatges dels dos móns en contraposició, l'amor luxuriós davant l'amor pudorós. Però cal ressaltar que les estrofes vuitena i novena, és a dir, l'última i primera respectivament de les agrupacions abans esmentades, són el mateix centre de l'oda i en elles s'hi condensa la significació principal. El contacte d'una amb l'altra fa que el contrast del contingut sigui ben acusat.

Existeixen en la literatura llatina uns antecedents en la narració de les activitats pròpies d'una jornada. Marcial ja ridiculitzava en un epigrama (4, 78) Afer, home de seixanta anys que recorria tota Roma amb el neguit de dirigir la *salutatio* matinal a ciutadans distingits, els tribuns, els dos cònsols i els propis secretaris de l'emperador a palau. Plini el Jove ens ha transmès tres cartes amb un contingut més extens que el de Marcial. Una parla d'Espurina (3, 1), personatge important ja entrat en anys i dedicat ara al lleure d'una vida plàcida i ordenada, apartada dels neguits de la política. En les altres dues, el protagonista és el propi Plini. En la primera (1, 9) vol defugir el brogit de Roma per dedicar el temps al seu esperit; en l'altra (9, 36) descriu una jornada sencera d'estiu fora de Roma. Finalment, l'*Ephemeris* d'Ausoni, glossada com a *id est totius diei negotium*, presenta en vuit poemes una successió de quadres relatius a la vida quotidiana en els quals el poeta ordena a l'esclau allò que va necessitant.

Ivarra degué conèixer aquesta tradició literària. En ella s'inspira per confegir l'estructura global del poema: una sèrie d'escenes curtes, disposades en ordre cronològic, que narren l'activitat d'un dia. Anàlitzem en quins punts hi ha coincidència: a) L'ambient festiu i, per tant, de lleure a la Barcelona d'Ivarra el dia de Sant Joan, *sacra diui feriatus... luce Ioannis* (vv. 1-2), té com a rerafons l'*otium* present en tota la tradició i que, només per citar un

exemple, fa exclamar a Plini: *O dulce otium honestumque ac paene omni negotio pulchrius!*³⁸. b) L'humanista esmerça solament les hores del matí en el seu periple per la ciutat. La intenció de no seguir descrivint la resta de la jornada és palesa en els últims quatre mots *ipse nosti / caetera tute* (vv. 63-64) i en el comentari de Rotllà: *ne totum diem sit poeta descripturus*³⁹. Ausoni descriu només mig dia. Plini circumscriu també les activitats principals a mig dia, encara que, en dies d'estiu, arriba al vespre o a la nit. No cal dir que la irònica *salutatio* a Marcial té lloc al matí. c) L'autor rebutja totalment els costums que una tradició cristiana no accepta. A Ausoni hi ha una declaració emfàtica de fidelitat al tercer poema, el de la pregària; és la carta de presentació del poeta cristià. d) El propòsit d'Ivarra, resumit en la interrogació inicial *Quid... egi* (v. 1), està basat en el començament d'una carta de Plini *Hodie quid egisti?*⁴⁰. e) El despertar sobtat del nou dia amb suggeriments sònors i lluminosos: *rupit auratis requiem quadrigis / pulchra Tithoni... coniuinx* (vv. 5-6), evoca en Ausoni el passatge en què l'esclau s'ha adormit: *iam clarum reserat fenestras, / iam strepit nidis uigilax harundo, ... nec flexas sonus intrat aures, ... nec coruscantis oculos lacessunt / fulgura lucis* i cal despertar-lo immediatament: *surge... surge... rape membra molli... lecto, ... depelle modum quietis*; en canvi, esdevé en Plini foscor i silenci dins l'habitació: *clausae fenestrae manent... silentio et tenebris*⁴¹. f) L'adverbi *mane* (v. 6), indicador dels primers moments del dia, és present a totes les fonts: Marcial *mane feras ... haue*, Plini *Mane lectulo continetur*, Ausoni *Mane iam clarum reserat fenestras*⁴². g) La primera decisió del dia, presa amb rapidesa: *ocyus... destinaui quaerere sortem* (vv. 7-8), té un paral·lel en Plini quan determina que el secretari li escrigui allò que ha estat meditant de matinada: *Notarium uoco et... quae formaueram dicto*⁴³. h) Quan demana Ivarra la protecció divina per tal d'allunyar els greus perills del dia: *triste non rarum facinus diei / quo deus ferret procul, expiaui / mi cruce frontem* (vv. 10-12), està recordant la descripció molt somera de les pràctiques religioses fetes per Au-

³⁸ Plin. *Epist.* 1, 9, 6.

³⁹ Verino, *ed. cit.*, fol. g4r.

⁴⁰ Plin., *ib.*, 1, 9, 2.

⁴¹ Aus., *Ephem.*, 1, 1-2, 9, 11-12, 17-20, 23-24; Plin. *ib.* 9, 3, 6.

⁴² Marc., 4, 78, 3; Plin. *ib.* 3, 1, 4; Aus. *ib.* 1, 1.

⁴³ Plin., *ib.*, 9, 36, 2.

soni: *nullo paratu extrinsecus: / pia uerba, uota innoxia* i la invocació de la Trinitat: *deus precandus est mihi / ac filius summi dei, / maiestas unius modi, / sociata sacro spiritu...*⁴⁴. i) En sortir al carrer la primera ocupació és una amena passejada: *labor... celebres in hortos... uado perque hortos requiem deorum / Cardonianos* (vv. 13-16). Comparem-ho amb el mateix context a Plini: *ambulat milia passuum tria nec minus animum quam corpus exercet*⁴⁵. j) Veure els amics poderosos: *te... et Villam... uidi... mater spectat et fratres, pater et sorores / et noua nupta* (vv. 57-61) forma part de la *salutatio*. A Marcial, Afer es delita per saludar gent influent, puja deu vegades al palau imperial: *decies repetis Palatia* i té a la seva boca el nom dels dos secretaris de l'emperador: *Sigerosque meros Partheniosque sonas*. Plini: *si adsunt amici, ..., interueniunt amici ex proximis oppidis*. Ausoni: *dicendum amicis est "aue ualeque"*, i també *Tempus uocandis namque amicis appetit...*⁴⁶. k) L'acabament inesperat del poema de Sant Joan amb la referència del dinar: *et hic pernam, cerasa atque pruna / cura ientandi fuit* (vv. 62-63) té records del poema sisè d'Ausoni quan aquest encarrega a l'esclau Sosias els preparatius per a l'àpat del migdia: *concute feruentes palmis uoluentibus ollas, / tinge celer digitos iure calente tuos*⁴⁷ Hi ha un aspecte argumental complementari de l'anterior. Ausoni es queda sol amb l'esclau, després d'haver convocat els amics en el poema cinquè. Ivarra, després de passar pel carrer Ample i veure els poderosos amb qui es relacionava, es retira a casa per dinar, i s'origina amb aquest final una invitació a la solitud. l) Recentment s'ha formulat la interessant teoria que l'*Ephemeris* seria una recreació literària dels *colloquia* escolars del dia⁴⁸ ¿No ens invita aquesta idea a pensar que Ivarra, preceptor del jovent barceloní, hauria manat fer moltes vegades als seus alumnes exercicis consistents en explicar el quefer diari?

⁴⁴ Aus., *ib.*, 2, 8, 15-18.

⁴⁵ Plin., *ib.*, 3, 1, 4.

⁴⁶ Marc., 4, 78, 7-8; Plin. *ib.* 3, 1,4; 9, 36, 5; Aus. *ib.* 4, 5-6.

⁴⁷ Aus., *ib.*, 6, 5-6.

⁴⁸ A. C. Dionisotti, "From Ausonius' Schooldays? A Schoolbook and its Relatives", *Journal of Roman Studies* 72, 1982, pàgs. 83-125.

MÈTRICA

Per últim, en relació al camp de la mètrica, constatem resultats semblants als obtinguts en les anàlisis anteriors. Ivarra degué tenir present que Ausoni havia cantat el primer poema de l'*Ephemeris* en estrofes sàfiques, el qual declara expressament el tipus de ritme *Sapphico...uersu*⁴⁹, copsat per l'humanista en fer menció de la lira de la poetessa de Lesbos *barbita Sapphus* (v. 4). Es evident que els dos s'inspiren en l'estrofa sàfica d'Horaci, i no en la de Catul. Horaci, a diferència del veronès, considera sempre llarga la quarta síl.laba de l' hendecasil.lab sàfic, condició seguida constantment per Ivarra. Però són més les coincidències rítmiques: evita el final de paraula a la quarta síl.laba; disposa la cesura després de la cinquena síl.laba; a partir de la cesura prefereix començar per un mot anapèstic; la sinalefa té lloc només als versos hendecasil.labs, mai a l'adònic; fa coincidir ictus i accent a l'adònic (llevat de *Cardonianos* i *saeva meum cor*, vv. 16 i 27); en canvi no evita acabar paraula a la setena síl.laba, com és tendència a Horaci. Vull ressaltar dins aquest apartat una, potser, coincidència en l'origen i disposició del primer i últim adònic a Ivarra: *barbita Sapphus* (v. 4) i *caetera tute* (v. 64) estan inspirats en els d'Horaci *barbite, carmen* i *cetera fuluus*⁵⁰, amb la particularitat que també a Horaci *barbite carmen* és l'adònic de la primera estrofa i *cetera fuluus* l'adònic de l'última, encara que d'odes diferents.

CONCLUSIONS

De l'estudi de l'oda d'Ivarra se'n desprenen unes conclusions que exposo a continuació a tall de resum. Amb uns recursos tècnics que deixen albirar una formació fora del comú, l'humanista s'adelita en la descripció detallada del costumari santjoanista, presidit per la litúrgia dels tres objectes del culte, la vegetació i els dos elements que la produeixen, el sol i l'aigua: estava recreant en la culta llengua de Roma un tema originat anteriorment en la poesia anònima, oral i popular del vell romancer. El poema analitzat constitueix una font antiga per a la documentació de tradicions locals que perviuen en èpoques posteriors. Ivarra fa desfilar per la seva obra tota una galeria de

⁴⁹ Aus., *ib.*, 1, 22.

⁵⁰ Hor., *Carm.*, 1, 32, 4; 4, 2, 60.

personatges pertanyents a l'aristocràcia i l'alta burgesia, testimonis de les seves relacions amb els poderosos; precisament la jerarquia social dels diferents destinataris de l'*Epigrammaton libellus* és un principi en l'ordenació dels epigrames. El conjunt de l'oda reflecteix l'interés humanístic per presentar la vida quotidiana i burgesa de la ciutat, d'acord i en consonància amb el públic a qui anaven adreçades les obres⁵¹. Acompanyats per la musa del poeta penetrem en un retall de la topografia barcelonina, cenyida aleshores no només al centre històric, sinó avançada ja cap a noves solucions renaixentistes.

Pel que respecta a la presència del món antic, tres cartes de Plini el Jove (1, 9; 3, 1; 9, 36), probablement un epigrama de Marcial (4, 78) i l'*Ephemeris* d'Ausoni són el marc general en què es mou la descripció de les principals activitats d'una jornada. L'arquitectura del contingut la basà en Horaci, emprant la *Ringkomposition* i tècniques de correspondència simètrica. També a ell li degué la inspiració rítmica i en això seguia l'exemple d'Ausoni. En aquesta línia cal remarcar un fet de singular importància: el poema que acabem d'estudiar constitueix una de les més antigues imitacions d'Horaci a la cultura catalana⁵². L'aportació d'Ivarra com a imitador d'Horaci és tant més destacable pel fet que l'autor clàssic no tingué al nostre humanisme un lloc d'honor, revestida com estava Catalunya d'una consciència en molts aspectes medieval.

L'anàlisi dels *loca similia* citats a l'aparat de fonts revela unes preferències imitatives: Virgili, Ovidi i Horaci són els tres poetes a qui més va recórrer Ivarra per a la construcció de les seves *iuncturae*. Els segueix Plaute en un segon terme i amb força diferència. Una menor freqüència d'imitacions la presenten poetes com Catul, Properci i Tibul, Marcial, Estaci, Sili, Sèneca, Prudenci, Ausoni i prosistes com els dos Plinis. Altres autors tenen una incidència irrellevant. La majoria dels models clàssics imitats per Ivarra estan transformats en una nova solució textual que sol

⁵¹ Recentment s'ha analitzat la influència de l'entorn de l'humanista sobre l'estil: "the stylistic decisions of the humanists normally expressed broad political and cultural choices than a technical preference for Cicero o Seneca", A. Grafton, "Renaissance Readers and Ancient Texts: Comments on Some Commentaries", *Renaissance Quarterly* 38, 1985, pàgs. 628-629.

⁵² L'article de J. Medina, "Horaci en la literatura catalana", *Els Marges* 7, 1976, pàgs. 93-106, recull materials per a una història de la presència d'Horaci a Catalunya. Com a mínim des del segle X es tenen notícies de l'existència de manuscrits horacians en la geografia catalana (pàg. 97), però també és evident que "aquest autor no ha tingut massa fortuna en les nostres lletres... ni a la mateixa època de floriment del nostre humanisme" (pàg. 105).

figurar en la part inicial o final de l'hendecasíl.lab i també en el curt membre final de l'estrofa sàfica, l'adònic⁵³.

⁵³ Cf. G. W. Pigman III, "Neo-Latin Imitation of the Latin Classics", *Latin Poetry and the Classical Tradition. Essays in Medieval and Renaissance Literature*, Oxford 1990, pàg. 200: "I have the impression, specially in hexamenter poetry, that the phrases which are repeated from the ancients appear most frequently at the beginnings and end of lines".

APÈNDIX *

Ad Galcerandum Marquetum.

Quid sacra diui feriatuſ egi
luce Ioannis resonare iuſſuſ,
clara Marqueti ſoboleſ, inibo
barbita Sapphuſ.

- 5 Rupit auratiſ requiem quadrigiſ
pulchra Tithoni mihi mane coniunx.
Ocyuſ Phoebo duce ſtinaui
quaerere ſortem.

- 10 Prima iam dextro pede tecta linquens
triste non rarum facinuſ diei
quo deuſ ferret procul, expiaui
mi cruce frontem.

- 15 Labor Infantis celebres in hortuſ,
qua puellarum choruſ ibat omniſ,
uado perque hortuſ requiem deorum
Cardonianoſ.

1-2 PLIN. *epist.* 1, 9, 2 Nam ſi quem interrogeſ “Hodie quid egiſti?”, reſpondeat... // HOR. *carm.* 4,15,25 ...et profetiſt lucibuſ et ſacriſ (*cf. et* TIB. 2,1,5 LVCAN. 5,219 STAT. *Ach.* 1,287 HOR. *carm.* 2,12,19-20) 1 VERG. *Aen.* 3,148 effigieſ ſacrae diuū... HOR. *sat.* 1,3,117 et qui nocturnuſ ſacra diuū legerit... 3 VERG. *ecl.* 4,49 cara deum ſoboleſ... (*cf. et id. ecl.* 11-12) 4 HOR. *carm.* 1,32,2, barbite, carmen AVS. *epigr.* 44,3 ...barbite conde 5 STAT. *Theb.* 2,125 illi rupta quieſ attollit membra... AVS. *eph.* 8,13 (*cf. et* VERG. *Aen.* 7,458) // VERG. *Aen.* 6,535... roſeiſ Aurora quadrigiſ 6 SIL. 1,576 pellebat ſomnoſ Tithoni roſcida coniunx (*cf. et* VERG. *Aen.* 8,384 OV. *fast.* 3,403 SIL. 5,25) 7 CVLEX 36 ...Phoebo duce... (*cf. et* VERG. *Aen.* 6,59 OV. *rem.* 767 TIB. 2,5,15) 9 PLIN. *nat.* 28,38 Inter amuleta eſt... inſpuere... in calciamentum dextri pedis priuſquam induatur, item cum quiſ tranſeat locum in quo aliquod periculum adierit (*cf. et id. nat.* 28,96 28,103 28,115) // CIC. *diu.* 1,112 ...et tecta linquerent. 10 OV. *met.* 6,623 trite parat facinuſ... 11-12 PERS. 2,32-34 ...frontemque atque uda labella/infami digito et luſtralibuſ ante ſaliuſ/expiat 12 SIDON. *epist.* 3,12,5 frontem cruce purgans PRVD. *cath.* 6,131-132 frontem.../cruceſ figura ſignet HIER. *Hilar.* 6 Chriſti cruceſ ſignauit in fronte VVLG. *Ioh.* 43,9 ipſam cruceſ in frontibuſ fidelium figeret 14 HOR. *carm.* 2,5,21 quem ſi puellarum inſereſ choro *id. epist.* 2,2,77 ſcriptorum choruſ omniſ amat nemuſ... CVLEX 116 (*cf. et* TIB. 3,8,24)... choruſ... omniſ/ VERG. *ecl.* 6,66 *id. ge- org.* 1,346 *id. Aen.* 5,239-240

Quid uetat littus memorare curuum,
 uile quod pulchris fugitur puellis,
 dum lauat tritos eques atque nudus
 20 mulio mulos?

Arduam scando Iouis inde montis,
 mente uulgares speculam uidendi
 protinus mores et amica mechis
 furta prophanis.

25 Ecce Diana est comitata nymphis
 uisa, quae torquens oculos pudicos
 fixit aurata misero sagitta
 saeua meum cor.

Non procul Teucros Helenae bubulcos
 30 inter errabant, superante postquam
 gaudia incendunt Venus et Cupido
 foeda Lyaeo.

Virginis campos simul Angelorum
 iusserat Phoebus remeare fesso,
 35 ungue uerbenas ubi demetebant
 mille puellae.

17 quid uetat... memorare.../ HOR. *sat.* 1,10,56 OV. *am.* 3,7,35 *id. fast.* 1,295 (*cf. et* VERG. *Aen.* 8,483 HOR. *sat.* 1,8,40 CATALEPTON 9,41) ...littus... curuum/ VERG. *Aen.* 3,16 3,223 OV. *fast.* 3,469 VERG. *Aen.* 10,683-684 OV. *met.* 11,352 HOR. *ep.* 10,21 *id. carm.* 4,5,14 VERG. *Aen.* 11,84 3,643 (*cf. et id.* *Aen.* 6,4-5) 19-20 HOR. *sat.* 1,6,106 mantica cui (*sc.* mulo) lumbos onere ulceret atque eques armos 19 PROP. 4,10,38 ceruix Romanos sanguine lauit equos 20 PLAVT *Most.* 780 ...muliones, mulos... (*cf. et* MART. 13,11,1 SEN. *epist.* 87,4-5) 22-23 ...uulgares...uidendi... mores/ HOR. *ars* 142 ...mores hominum multorum uidit... (*cf. et* HOR. *ep.* 1,2,20 PLAVT *Pers.* 385 550) PROP. 1,13,11 ...uulgaris istos... amores 23-24 PRVD. *perist.* 10,183 incesta fuerunt, furta moechorum calent 25 OV. *met.* 2,441 ...suo comitata choro Dictynna... VERG. *Aen.* 1,499 exercet Diana choros, quam mille secutae/...glomerantur Oreades... PLAVT. *Men.* 840 ecce Apollo... (*cf. et* VERG. *Aen.* 6,46) 26 VERG. *Aen.* 4,220 ...oculosque... torsit 27-28 PLAVT. *Pers.* 25 sagitta Cupido cor meum transfixit... MART. 10,16,1 ...cor harundine fixit... SEN. *Oed.* 5,14,2 cor... figit... (*cf. et* PROP. 2,13,1-2 OV. *ars* 3,736 *id. met.* 6,266 *id. am.* 1,2,7 PRVD. *Ham.* 539-542) 27 OV. *trist.* 3,10,63 ...misere confixa sagittis *id. epist.* 15,362 ...figitur... sagitta... 31 VERG. *Aen.* 1, 658-660 ...Cupido/... incendat reginam... // PLAVT. *Curc.* 1,3 ...Venus Cupidoque... (*cf. et* CATVLL. 3,1 MART. 11,13,6 33-34 OV. *met.* 1,43 iussit et extendi campos... 35-36 VERG. *Aen.* 11,68 ...uirgines demessum pollice florem 36 HOR. *sat.* 2,3,325 mille puellarum, puerorum mille...

Illa diffusos redimit capillos,
haec papillarum roseis canalem
pingitur stellis, facit illa pectus
40   Thessala Tempe.

Rursus hic glaucis feriens ocellis
atque procerum mihi casta corpus
erigens, torta supereminebat
Pallas oliua.

45 Interim Christum populo sacerdos
tollit umbrosa digitis sub ulmo.
Pungo tunc "sanctus" uocitando "sanctus"
pectora pugno.

Post suburbana stationis unda
50 intuens cymbas quasi nare mille,
Serrierae altam minimo petiui
asse carinam.

Te caua, Triton, modulante concha,
Tethyos nymphae thyasos dedere.
55 Credita est glaucis Catharina ocellis
mi Galathea.

Calle te in Amplo et generum parentum
Villam equis uidi uolitare. Mater
spectat et fratres, pater et sorores
60   et noua nupta.

37 OV. *epist.* 10,47 ...difussis... capillis (cf. et OV. *met.* 7,183) // OV. *fast.* 6,483 ...racemi-
feros... redimite capillos 38 CATVLL. 55,12 "en hic in roseis latet papillis" (cf. et REPOS. 59) 39
SEN. *Med.* 310 stellisque quibus pingitur aether 40 HOR. *car.* 1,7,4 Thessala Tempe (cf. et TIB.
2,4,56) 41 PLIN. *nat.* 7,24 oculis glaucis 42 ...procerum... corpus/ VARR. *rust.* 2,1 PLIN. *epist.*
4,9,22 42-44 ...casta.../Pallas... / HOR. *car.* 3,3,23 CIRIS 23 ...castae... Mineruae 47-48 PLAVT.
Trin. 4,158 ...meum ille pectus pungit aculeus (cf. et AVS. *eph.* 3,49) 48 VERG. *Aen.* 11,86 pectora
nunc foedans pugnis... 53 VERG. *Aen.* 10,209 hunc uehit immanis Triton et caerula concha/exterrens
freta... OV. *met.* 1,333-335 caeruleum Tritona uocat conchaeque sonanti/...caua bucina.....caua... con-
cha/ VERG. *Aen.* 6,171 OV. *met.* 4,725 54 MART. 4,44,4 ...Satyri... dedere choros 55 ...glaucis...
ocellis/ cf. u. 41 58-60 OV. *Pont.* 2,6,15-16 sic mater et uxor,/sic tibi sint fratres totaque salua domus
VERG. *Aen.* 11,215-216 hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum/pectora maerentum puerque
parentibus orbi 60 TER. *Adelph.* 4,7,33 et noua nupta...

Sic domum iussu generose Phoebi
pergo, et hic pernam, cerasa atque pruna
cura ientandi fuit. Ipse nosti
caetera tute.

62 PROP. 4,2,15-16 hic dulces cerasos, hic autumnalia pruna/cernis... 63-64 LVCR. 2,440-441 ...ipse/tute tibi partem ferias... 64 HOR. *carm.* 4,2,60 cetera fuluus.

* Verino, *Disticha*, Barcelona 1512, fol. g3v-g4r, exemplar de la BNM, signatura R-13.813. En l'edició del text no he conservat les majúscules inicials de cada vers. En canvi, he transcrit en lletres majúscules alguns noms propis que en l'original figuren en minúscules (*Phoebo*, v. 7). No adopto l' àpex de la lletra "f" que apareix tant en síl.laba inicial (*mille*, v. 36) com medial (*protinus*, v. 23) o final (*expiatui*, v. 11). La puntuació original té punt al final de cada adònic i dos punts en qualsevol altre posició. He respectat sempre la primera, però he canviat la segona a vegades per una coma (*procul*, v. 11), un punt (*coniunx*, v. 6) o no l'he considerada (*Ioannis*, v. 2). He afegit comes als vocatius, no puntuats en l'original, i cometes a dos mots del v. 47. Nomes m'he permès la correcció de v.6 *Tithoni* : *Thitoni*.